

Català, valencià, balear: respostes científiques a qüestions polítiques?

Reflexions sobre la unitat i la diversitat de l'espai lingüístic català

GEORG KREMnitz
Universitat de Viena

Abans d'entrar en el tema, permeteu-me algunes paraules personals. Paraules de gràcies de permetre'm de participar aquí en un acte científic d'alt nivell, en un acte per a honorar el senyor Antoni Maria Badia i Margarit, una de les persones que més es van comprometre pel futur de la llengua i la cultura catalanes, una de les persones que més aprecio i estimo per aquesta relació íntima entre engatjament científic rigorós i engatjament cívic no menys clar. Tenim ara una relació de treball de gairebé trenta anys i per a mi va sempre ésser un honor poder treballar en feines comunes. Gràcies.

Si les ciències del llenguatge es reduïssin a una única lingüística formal, aquesta conferència es podria acabar amb una sola frase: el català, el valencià i el balear són parts d'una mateixa llengua, que se sol denominar *llengua catalana*.¹ Prou! Però les coses no són tan simples. Per comprendre millor la complexitat del problema permeteu-me d'evocar en primer lloc alguns aspectes de l'evolució i del paper de la sociolingüística, disciplina en plena efervescència a la qual Antoni Maria Badia i Margarit ha contribuït tant; després faré un breu repàs tipològic de les propostes de reagrupació de l'espai comunicatiu en qüestió, per arribar als problemes actuals i, finalment, mirar cap al futur, tant de la disciplina com del problema en qüestió. Potser em cal dir de seguida que no podré resoldre els problemes amb una vareta màgica que desgraciadament no tinc. Fou potser una gran imprudència meva de proposar aquest tema. Diré, al seu moment, les raons per les quals ho vaig fer.

1. Una demostració d'aquest fet, entre molts d'altres, es troba en el *Llibre blanc sobre la unitat de la llengua catalana* (Barcelona, Barcino, 1989), preparat al si del Congrés de Cultura Catalana de 1986; el «Pròleg» és degut a la ploma d'Antoni Maria Badia i Margarit. No entraré aquí en les temptatives de popularitzar denominacions menys «catalanocentrades» com *bacavès*, etc., perquè no han tingut cap èxit històric.

1. L'EMERGÈNCIA I EL PAPER DE LA SOCIOLINGÜÍSTICA

Curiosament, la lingüística històrica i comparativa del segle XIX, que va néixer a la seguida de la «descoberta» del sànscrit el 1786, va limitar el seu centre d'interès científic estrictament a la lingüística *formal* i no es va preocupar del problema de la comunicació —jo vaig dir, més d'una vegada, que va ésser una lingüística «a-comunicativa».² Potser que la concentració en la llengua escrita, comprensible en un temps, on la paraula oral encara no es podia conservar, contribuïa a aquesta auto-limitació. I potser no és una casualitat que al mateix temps on es feien les invencions que permetien aquesta conservació, la reproducció i, fins i tot, el desplaçament de la producció oral, trobem les primeres reflexions sobre l'ús del llenguatge, es a dir, sobre la comunicació. Però aquestes reflexions començaven amb observacions parcials que no preni en compte el conjunt de les dades de la comunicació. Els primers models de comunicació que provenien de la lingüística, van ésser aquests de Bühler (1933) i de Jakobson (en els anys quaranta), a la seguida del *Cours de linguistique générale* de Saussure (1916). Cal afegir que altres disciplines, com la radiofonia, havien avançat dins aquest domini. D'aquestes preocupacions de la lingüística neixien més tard les noves disciplines com, per exemple, la sociolingüística, la pragmalingüística i la psicolingüística que es formalitzaven primer als Estats Units, durant i després de la Segona Guerra Mundial, molt de temps després que els primers pioners havien començat a pensar-hi. El seu paper pràctic començava amb l'ensenyança compulsòria als nens de grups socials desfavorits als Estats Units i a la Gran Bretanya. Als anys seixanta la sociolingüística fou a poc a poc reconeguda per les instàncies científiques i estatals als estats europeus, però rebia la seva glòria només després dels moviments mundials de protesta de 1968. Ara li fou demanat de resoldre els problemes socials més urgents, tant dels estats com de les societats civils. Però sabem que les disciplines científiques no poden resoldre els problemes de les societats si falta la voluntat política d'actuar. Doncs, aquestes iniciatives no podien fer avançar molt la solució dels problemes socials i polítics.

Cal insistir en el fet que existia naturalment una sociolingüística *avant la lettre*, però aquesta era en general obra de gent marginal[itzada] i que la lingüística reconeguda moltes vegades no prenia en compte. Pompeu Fabra, per només citar un exemple particularment curiós, no apareixia a les grans introduccions internacionalment reconegudes a la filologia romànica fins als anys seixanta del segle XX (Iordan, Tagliavini,³ Vidos). Valdria la pena de concebre algun dia una història llarga d'aquests precursors.

2. Cf. Georg KREMnitz, «La linguistique du XIXe siècle, une linguistique a-communicative», *Lengas* (Montpellier), núm. 57 (2005), p. 111-123.

3. Tagliavini l'enumera només, amb una data de naixement falsa: Carlo TAGLIAVINI, *Le origini delle lingue neolatine*, 6a ed., Bolonya: Patron, 1972, p. 65.

D'altra banda, sota la denominació de *sociolingüística* es reunien *praxeis* científiques i socials molt diverses: anaven de la simple observació de la variació de la producció lingüística segons les classes o capes socials fins a reflexions sobre l'elaboració de normes per llengües que no en tenien, però també reflexions sobre els límits entre llengües i varietats. Seria fàcil allargar aquest catàleg. Dues remarques sobre l'evolució ulterior de la sociolingüística: primera, la limitació al *social* posava altra vegada un obstacle a la formulació d'una teoria de la *comunicació* en general, essent que el «social» està sempre íntimament lligat amb altres variables que influeixen la producció del llenguatge, com el «psíquic» o el «pragmàtic», etc. Segona: l'evolució ulterior de la sociolingüística repetia en bona part aquella de la lingüística del segle XIX però també de l'estructuralisme europeu en direcció cap a una formalització o reificació exagerada de la disciplina. Això es comprèn en bona part: la investigació és més fàcil quan ens ocupem d'objectes estàtics i no de tensions o de moviments dinàmics; d'altra banda, la majoria dels sociolingüistes (amb excepcions als Països Catalans) eren lingüistes de formació que tenien l'habitud de treballar sobre matèries estàtiques o estatificades i no sociòlegs o historiadors, etc. Contradiccions ideològiques i temptatives de recuperació s'hi afegien. D'aquesta manera s'observava un trencament a l'interior de la disciplina que em sembla que ha perdurat fins avui. Una sociolingüística funcional i afirmativa (de «reparació de les societats») s'oposa a una sociolingüística crítica que tendeix a analitzar les contradiccions entre produccions lingüístiques diverses i que justament no vol reparar, dins el sentit de «fer funcionar segons les regles actuals els parlants»,⁴ pensant que el comportament lingüístic no pot compensar les contradiccions socials a l'interior d'una societat.

Cal dir també que les dues direccions de la sociolingüística varen afinar i diversificar els seus mètodes durant els darrers decennis,⁵ d'una banda a causa dels progressos científics, d'altra banda, a una complexificació enorme del camp d'observació. Les visions d'oposicions simples que teníem, varen venir molt més complicades per les onades d'immigració recents, però també per una mirada molt més detallada sobre el comportament lingüístic dels individus i dels grups. I totes dues branques de la sociolingüística, al costat d'un interès analític inicial, han desenvolupat tendències al prospectivisme. Desgraciadament, les bases dels pronòstics i les evolucions desitjades difereixen molt, segons els axiomes i les evolucions

4. Hi veiem un paral·lel important amb l'evolució de la psicoanàlisi després de la desaparició de Freud, sobretot als Estats Units. Cf. Philippe GARDY i Robert LAFONT, «La diglossie comme conflit: l'exemple occitan», *Langages*, núm. 61 (1981), p. 75-91, sobretot p. 86.

5. Cf. només les dues introduccions a la disciplina escrites pel mateix Norbert Dittmar a un quart de segle de distància: Norbert DITTMAR, *Soziolinguistik: Exemplarische und kritische Darstellung ihrer Theorie, Empirie und Anwendung: Mit kommentierter Bibliographie*, Frankfurt/M., Athenäum Fischer, 1973; i *Grundlagen der Soziolinguistik: Ein Arbeitsbuch mit Aufgaben*, Tübingen, Niemeyer, 1997.

socials preses com a desitjables. Em sembla que moltes vegades la complexitat de les dades a prendre en compte queda insuficient; per això vaig proposar, fa uns quants anys, per arribar a anàlisis més complexes que prendrien en compte, al costat de les dades estrictament socials, les de la psicologia, les de la pragmàtica i d'altres disciplines relacionades amb l'expressió humana en les seves relacions dialèctiques, el terme *sociologia de la comunicació*.⁶ Des d'aquí caldrà cercar algun dia una teoria global de la comunicació.⁷

2. ALGUNES EINES DE TREBALL

Ara penso que val més passar a uns punts pràctics que tota sociolingüística deu prendre en consideració. No és necessari explicar els termes *estatus* i *prestigi*, proposats amb les seves definicions pels sociolingüistes catalans. Em sembla que entre aquests dos termes cal introduir un tercer que Roberto Bein va anomenar *valor d'usatge* (*Gebrauchswert*) i jo mateix *valor comunicatiu* (*kommunikativer Wert*) de les llengües.⁸ Em sembla que en les nostres societats multilingües aquest valor es pot observar fàcilment, encara que la seva formalització no és gens fàcil: hi ha llengües amb un estatus fixat, hi ha un prestigi de llengües, siguin parlades o no dins una societat (prestigi interior i exterior), però hi ha llengües que s'utilitzen sense tenir, per a l'observador superficial, ni l'un ni l'altre, com per exemple, les llengües de la immigració recent. Aquest fet obvi ens fa comprendre que els dos termes *estatus* i *prestigi* no són suficients per a descriure qualsevol situació comunicativa actual. En el millor dels casos són aproximacions, l'una de l'estat, l'altra de la societat, a situacions reals molt més complicades. Aquestes aproximacions són per exemple a l'origen de la política a les escoles: avui, a tots els estats europeus, l'ensenyament precoç de llengües estrangeres és normal. En realitat, gairebé sempre l'única llengua ensenyada és l'anglès, mentre que els nens a Viena, per exemple, tindrien en el carrer molt més veïns de llengua turca o polonesa, o

6. Cf. Georg KREMMITZ, «Von der formalen Sprachwissenschaft zur Soziologie der Kommunikation. Das Beispiel der Romanistik», *Grenzgänge* [Leipzig], núm. 23 (2005), p. 111-116.

7. Em sembla que un element important d'aquesta podrà ésser la praxemàtica creada per Robert Lafont, que és la primera teoria lingüística que tempta realment de prendre en compte l'acció de comunicar i la volatilitat de la paraula humana. Cf. Robert LAFONT, *Le travail et la langue*, París, Flammarion, 1978; i últimament, també d'aquest autor, *L'être de langage: Pour une anthropologie linguistique*, Llemotges: Lambert-Lucas, 2004. El gran perill, del qual alguns dels deixebles de Lafont no escapaven, és una reificació d'aquesta teoria desreificadora, doncs una recuperació mecanicista.

8. Roberto BEIN, «Die Wechselwirkung Prestige/Gebrauchswert des Französischen: früher erste, heute dritte Fremdsprache in Argentinien», a Joachim BORN (ed.), *Mehrsprachigkeit in der Romania: Französisch im Kontakt und in Konkurrenz zu anderen Sprachen*, Viena, Praesens, 2001, p. 82-90; Georg KREMMITZ, «Le concept de 'conflit linguistique' aujourd'hui. Essai d'une mise à jour. Avec une annexe : Quelques remarques sur le terme de 'valeur communicative' des langues», *Lengas*, núm. 54 (2003), p. 7-22.

una mica més lluny de llengua txeca o hongaresa. El valor comunicatiu d'aquestes llengües per als nens seria més gran que la de l'anglès, almenys de manera immediata, però la política de les llengües escolars es fa segons criteris de prestigi (i de pressió dels pares, que tots pensen que justament els seus fills tindran un èxit professional tal que tots necessitaran aquesta llengua). Admeto de seguida que fins ara el valor comunicatiu no es pot, encara, formalitzar fàcilment (una aproximació provisional podria ésser de dir que el valor comunicatiu d'una llengua en una societat o en parts d'una societat és la freqüència global de les seves utilitzacions). Però, d'altra banda, em sembla molt útil introduir aquest terme en una sociolingüística que voldria ésser crítica.

Sabem que cada vegada que parlem hi ha una tensió entre la *funció comunicativa* i la *funció demarcativa* o *identitària* en el nostre discurs. Parlo per comunicar amb l'altre, però al mateix temps les meves particularitats de l'ús de la paraula fan que m'identifiqui respecte d'ell. Normalment, aquestes diferències són mínimes, però permeten a l'altre o a un observador exterior situar-me geogràficament, socialment, sexualment, etc. Aquesta demarcació consisteix en trets col·lectius, però també en trets individuals —tots sabem que hi ha persones a les quals reconeixem de seguida a causa de les seves particularitats comunicatives. Aquestes no són únicament de lingüística formal, sinó també estilístiques, i fins i tot melòdiques, etc. Ara, habitualment sabem reconèixer entre els trets demarcatius dels nostres interlocutors els missatges lingüístics; tenim una pràctica, adquirida al mateix temps que el llenguatge i exercitada quotidianament, de distinció i d'interpretació (això fa que la recepció lingüística no és una cosa passiva i mecanicista, sinó un treball d'interpretació de cadenes sonores).⁹ Però, si les cadenes produïdes són bastant diverses d'aquestes que solem interpretar, hi pot haver un punt on el treball de comprensió doni només resultats parcials o nuls. En aquest punt la demarcació és més forta que la comunicació: hem arribat als límits de la nostra comunicació. Aquest límit pot ésser influenciable fins a un cert grau, si es tracta de casos límit: podem entrenar les nostres orelles a sons no familiars, o el nostre interès és tan gran i el nostre coneixement del context també, que comprem coses que no comprendríem si estiguéssim cansats o si el discurs no ens interessés, o si no volguéssim comprendre.

Hi ha situacions històriques que fan que cercles de comunicació existents s'afebleixin: si noves fronteres es construeixen, si mitjans de transport desapareixen, etc. Si aquesta situació dura bastant temps, la gent perd l'habitud d'aquesta comunicació una mica difícil: avui, per exemple, els joves txecs que van a l'escola, comprenen cada vegada menys l'eslovac, una llengua molt semblant al txec que,

9. Entre estructuralistes es podria dir, de manera simplificada, que parlem amb la *paraula*, però entenem la *llengua*.

només per raons històriques, es va fixar una norma diferent de la txeca. Però, l'eslovac és poc present a Txèquia, per tant els joves perden el costum d'entendre'l i després de comprendre'l. El contrari per als joves eslovacs es presenta molt menys perquè hi ha moltes emissions txeques a la televisió eslovaca, i, doncs les orelles mantenen l'habitud d'interpretar aquests sons una mica estranys. Observacions paral·leles són possibles entre parlants de les diferents llengües de l'Estat iugoslau desaparegut. Al contrari, si les fronteres, siguin naturals o siguin artificials, entre parlants desapareixen i noves relacions de comunicació s'estableixen, habituds noves d'interpretació i d'enteniment es poden crear: durant molt de temps els parlants criolls de Martinica i de Guadeloupe pensaven no entendre's mútuament, encara que les seves varietats es resembren molt. La creació de la televisió regional que utilitza a vegades el crioll com a llengua auxiliar ensenyava als parlants d'interpretar els sons poc familiars, i avui el crioll funciona com a *lingua franca* entre parlants no solament de Martinica i Guadeloupe, sinó també amb les illes de llengua oficial anglesa.

Els moviments de fragmentació d'un espai comunicatiu o de fusió de dos espais es poden explicar en termes de comunicació i de demarcació: normalment hi ha un equilibri entre les dues tendències, però quan la demarcació entre parlants augmenta, es pot produir una fragmentació, i si la comunicació augmenta, es pot produir una unificació de formes fins ara divergents. Al mateix temps, cada fragmentació d'una unitat de comunicació disminueix el valor comunicatiu de la o de les llengües en qüestió. Això s'explica fàcilment, perquè els seus dominis esdevenen més petits. Però, la disminució normalment no es fa segons regles lineals sinó més aviat exponencials. Podem arribar a casos límit com avui el cas de certes varietats de l'occità, on la voluntat demarcativa de certs parlants és tan gran que consideren varietats pròximes de la seva tan diferents que no hi volen veure la mateixa llengua. En la situació precària de l'occità això vol dir que finalment gairebé no trobaran cap interlocutor amb el qual podrien comunicar-se en la seva llengua. La demarcació és total: la llengua imaginada d'aquesta manera només té un sol parlant, el seu valor comunicatiu és pràcticament nul.

Un element important per evolucions d'aquest tipus és això que habitualment anomenem *consciència col·lectiva*. Sabem que les definicions del terme *llengua* que proposa la lingüística formal —i fins i tot la dialectologia i la dialectometria— no són gaire suficients per a la pràctica perquè constaten només diferències formals. Coneixem tots el concepte de francoprovençal, creat per G. I. Ascoli, i que és un cas límit: Ascoli isolava una llengua diferent del francès, de l'occità i de l'italià, només amb regles formals, però els locutors d'aquestes varietats no varen veure els seus parlars com a llengua diferent. La prenien (i prenen, els pocs que subsisteixen) només com a varietat inferior (en general del francès). El mateix Ascoli va reagrupar tres varietats que es parlen en tres parts diferents dels Alps, el re-

toromànic de Suïssa, el ladí del Tirol del Sud i el friülà, com a varietats d'una sola llengua sota la denominació genèrica de *ladí* o *retoromànic*, encara que els parlants mai no hagin compartit les seves històries i no es considerin com fent part d'un mateix grup.¹⁰ Això vol dir, simplement, que algunes vegades, els resultats de l'anàlisi lingüística i de la consciència col·lectiva no coincideixen i que, en conseqüència, les llistes de llengües difereixen segons els criteris emprats. Per això, nocions com la d'*alienació* i *autoodi* van entrar en les anàlisis sociolingüístiques. Però fins ara no hem pogut trobar una solució satisfactòria al dilema. És clar que la consciència col·lectiva pot ésser influenciada per molts factors de diversió i d'aquesta manera esdevenir «falsa», com deien certs teòrics marxistes.¹¹ Qui pot decidir si cal tenir en compte aquestes conseqüències de l'alienació o no? L'èxit o el fracàs històric? El científic que «sap»? O simplement l'interès de cada observador? En quin moment la «força normativa dels fets» ho decideix tot? Quines són les conseqüències jurídiques? Hi ha gent amb més dret a la seva llengua i altres que en tenen menys? Però quin és el nivell dels drets lingüístics en una jerarquia dels drets humans, si sabem bé que molts pobles, en el passat i en el present, varen canviar de llengua, en alguns casos més d'una vegada? Antoni Maria Badia i Margarit acaba de consagrar un article molt instructiu a aquests problemes en la seva dimensió històrica.¹² Naturalment, podem fer intervenir criteris suplementaris, com el de la càrrega ideològica que les llengües reben amb l'adveniment del nacionalisme modern. Aquest argument solament permet de justificar una política lingüística voluntarista, com la de Catalunya, que tempta de recuperar les pèrdues de la dictadura. Però, el mateix principi permet de defensar una política d'assimilació com es fa a França o una mera pràctica assimilativa que trobem a gairebé tots els estats nacionals. La meua idea personal de separar els fenòmens *estat* i *llengua* i *expressió cultural* no sembla realitzable en un futur immediat. Però, queda el problema que, amb criteris únicament científics, la qüestió no rep una resposta satisfactòria.

El principi d'aquest raonament és, sens dubte, conegut de tots els presents aquí. Em semblava nogensmenys útil presentar-lo, perquè té una importància gran per a avaluar la situació del català, sobretot de les varietats valenciana, bale-

10. Graziadio Isaia ASCOLI, «Schizzi franco-provenzali», *Archivio Glottologico Italiano*, vol. III (1878), p. 71-120; i «Saggi Ladini», *Archivio Glottologico Italiano*, vol. I (1873).

11. Cf. ara les reflexions breus però interessants de Peter CICHON, «„Falsches“ und „fehlendes“ Sprachbewusstsein – brauchbare oder irreführende Erklärungsbegriffe?», *Quo vadis, Romania?* (Viena), núm. 25 (2005), p. 13-19.

12. Antoni M. BADIA I MARGARIT, «Pot la sociolingüística efectiva del present reemplaçar una inexistent sociolingüística del passat?», a Peter CICHON, Barbara CZERNILOFSKY, Robert TANZMEISTER i Astrid HÖNIGSPERGER (ed.), *Entgrenzungen: Für eine Soziologie der Kommunikation: Festschrift für Georg Kremnitz zum 60. Geburtstag*, Viena, Praesens, 2005, p. 21-40.

ar i nord-catalana. És clar: cada política de disminució de la comunicació i de fragmentació disminueix el valor comunicatiu de la llengua. Per què, doncs, es fa?

3. LES TEMPTATIVES D'AGRUPACIÓ DE LES LLENGÜES A L'ESPAI OCCITANOCATALÀ¹³

Abans de temptar de reflexionar sobre aquesta qüestió, em sembla útil fer un repàs ràpid a les temptatives d'ordenació de les varietats entre Gerait (en fr., Guéret) i Guardamar proposades en els dos últims segles. Em limitaré en general a una tipologia, i enumeraré només les preses de posició més conegudes, per a no repetir posicions semblants.

La tripartició en Gallo-, Ibero- i Italomània s'accepta generalment. El problema sorgeix a l'interior d'aquestes zones, sobretot en l'espai del sud de la Gàl·lia i del nord de la Ibèria. Els renaixentistes occitans, de Mistral fins a Alibèrt i als començos de l'Institut d'Estudis Occitans, veien un sol gran espai lingüístic. Alibèrt pensava que la unificació lingüística necessitava passos previs, com la creació de formes referencials per als grans dialectes, pensava que la norma fabriana i la seva, per al llenguadocià,¹⁴ anaven en aquesta direcció. Aquesta gent volia ignorar la separació política multiseular entre espai català i espai occità i pensava que la fragmentació es podria superar algun dia. No tenien en compte que diferents varietats eren nascudes cada una al seu indret i que durant el període de relativa interpenetració política a l'edat mitjana les llengües parlades encara tenien pocs elements de normativització, un terme que es pot aplicar, només amb els canvis deguts, al Renaixement. La dominació del llatí encara no estava abolida, tot i que en els dos espais el paper del llatí començà a baixar ben d'hora. La influència de l'occità medieval sobre el català venia *de fora*. És evident que una altra història hauria pogut fondre les varietats de les dues llengües en una, però el pacte de Rodés de 1204 no va fer realment efecte. Em sembla que aquesta predilecció occitana per la gran unitat lingüística —Alibèrt parlava del «grop linguistic occitanò-romanico»¹⁵ s'expliqui, almenys parcialment, pel fracàs relatiu de la renaixença occitana en comparació amb la catalana. En general, avui els occitans han abandonat aquesta visió, però queden nuclis que persisteixen pensant-ho. En un altre espai del domini persisteixen encara avui grups que veuen aquesta gran unitat lingüística: al

13. Cf. una mica com a complement de les reflexions que segueixen: Georg KREMnitz, «Semantische Kämpfe zwischen Guéret und Guardamar», *Quo vadis, Romania?*, núm. 25 (2005), p. 32-44.

14. La generalització de la norma alibertina al conjunt de l'espai occità és una evolució ulterior, a causa de la votació de la *loi Deixonne*, el 11 de gener de 1951, que semblava fer urgent la creació d'una norma pan-occitana. Per desgràcia, aquesta reinterpretació es feia massa ràpidament.

15. Lloís ALIBÈRT, *Gramatica occitana segon los parlars lengadocians*, Tolosa, Societat d'Estudis Occitans (1935), p. xv (2a ed., Montpeller, Centre d'Estudis Occitans, 1976, p. xiv).

País Valencià, que sempre havia expressat reserves en direcció de la Renaixença catalana i que havia limitat els seus esforços —com Occitània— a la sola literatura i on el paper del català és molt més el d'una llengua dominada que en el cas de Catalunya. A València hi ha actualment alguns occitanistes. Però el seu pensament és més complicat: veuen un conjunt que va de Garait a Guardamar, però a l'interior d'aquest conjunt veuen varietats diferenciades, com els grans grups dialectals occitans, però també les varietats del català que podrien funcionar, algun dia, amb una mateixa forma referencial. Continuen considerant com a «separatista» la declaració del maig de 1934 d'intel·lectuals catalans que es volien desmarcar de les aspiracions occitanes.¹⁶ Ells creuen que podran, d'aquesta manera, superar el conflicte entre catalanistes i valencianistes actuals. Però no tenen suficientment en compte l'existència de les normatives existents que funcionen dins les diferents societats. Aquesta pensada no és nova: es trobava ja en el pensament del grup modernista de Reus a l'entorn de Josep Aladern i Miquel Ventura i Balanyà al començament del segle xx que fou —mitjançant les revistes *Foc Nou* i *Occitània*— en relacions seguides amb els primers occitanistes vertaders, Prospèr Estieu i Antonin Perbòsc.¹⁷ Una d'aquestes persones va defensar, el desembre de 2004, la seva tesi universitària,¹⁸ sobretot un repàs històric del panoccitanisme al País Valencià, defensa a la qual jo vaig assistir personalment com a president del jurat, i a continuació d'aquest acte, el valencianisme intransigent va considerar aquest acte científic com una presa de posició en favor del separatisme valencià. Però els observadors que podia haver-hi en l'aula no varen fer atenció al que es deia realment. Això és el motiu per a aquestes reflexions.

És clar que del costat català les reserves cap a una tal interpretació eren molt més grans. Ja Milà i Fontanals, el primer que a l'Estat espanyol s'ocupà d'aquests problemes, veia dues llengües diferenciades però amb vinculacions estretes, parlava d'un grup que apel·lava «galo meridional»,¹⁹ i sabem que aquesta és la línia de la Renaixença catalana, mantinguda per Pompeu Fabra i per tots els altres defensors de la llengua i que duia a la declaració de 1934, on català i occità foren clarament separats, encara que el terme de «llengües bessones» emprat moltes vegades deixava veure les relacions comunicatives intenses. Els grans manuals de lingüística romànica avui segueixen en general aquesta bipartició. Però, amb la denomi-

16. «Desviacions en els conceptes de llengua i de pàtria», reproduït per exemple a Xavier LAMUELA i Josep MURGADES, *Teoria de la llengua literària segons Fabra*, Barcelona, Quaderns Crema, 1984, p. 285-289.

17. Jordi GINEBRA, *El grup modernista de Reus i la llengua catalana*, Reus, Associació d'Estudis Reusencs, 1994.

18. Lluís FORNÉS, *El pensament panoccitanista (1904-2004)*, tesi doctoral, València, 2004.

19. Manuel MILÀ I FONTANALS, *Obras completas*, Barcelona, Verdaguer, 1888-1895, 6 v. (*De los trovadores en España* n'és el vol. II, p. 50.)

nació de *llengües bessones* es crea una altra contradicció, la de saber si el català pertany a la Gal·loromània o a la Iberoromània, tesi defensada sobretot per investigadors castellans, com Menéndez Pidal, però també Amado Alonso. Altres, sobretot els occitans, insisteixen en el caràcter gal·loromànic del català.

En realitat aquestes discussions són més o menys gratuïtes. Prenen com a punt de partida una suposada evolució genètica i no tenen gaire en compte l'aspecte de la comunicació. Les evolucions de les llengües segueixen regles de l'economia, però també de l'expressivitat, i naturalment són influenciades per les dades de la comunicació que poden ser contactes de tota mena. I amb aquests canvis canvia també l'aspecte d'una llengua. Una llengua no és essencialment d'un cert tipus, encara que no existeixen paràmetres clars per a definir això, sinó que pot tenir, en un cert moment històric, elements que permeten apropar-la a una altra, però aquesta impressió pot canviar ràpidament. Un dels deures majors d'una sociolingüística que considera realment també les relacions socials en la comunicació seria l'abandó d'afirmacions essencialistes d'aquest tipus. Les llengües no pre-existeixen: hi ha els parlants que cada vegada que es comuniquen fan un ús dels materials lingüístics que tenen a la seva disposició, i si la producció és suficientment semblant a les experiències que tenen els interlocutors poden interpretar intel·ligentment el missatge amb l'esper que el missatge rebut correspongui més o menys al missatge enviat. Ens movem en un terreny molt fangós on les dades fonamentals poden canviar d'un moment a l'altre.

4. EL PROBLEMA ACTUAL I ALGUNS ANTECEDENTS

Sabem que, malgrat les diferències entre la Renaixença al Principat i a les altres parts del domini lingüístic, la norma fabriana va tenir un èxit bastant ràpid i general. Al Principat les resistències eren menors i isolades, i al País Valencià i a les Illes la introducció avançava bé, com mostrava l'acceptació de les Normes de Castelló de la Plana en 1932 per una part important del moviment renaixentista al País Valencià o la renúncia de mossèn Alcover a la seva norma personal gairebé al mateix moment. Només a Catalunya Nord el moviment fou molt més lent, i la norma fabriana només es generalitzà en els decennis després de la Segona Guerra Mundial. Sense el franquisme, el moviment d'acceptació hauria, sense dubte, continuat. «Acceptació d'una norma» vol dir, almenys en general, acceptació també dels fonaments ideològics sobre els quals reposa aquesta norma: unitat de l'espai lingüístic català, entre Salses i Guardamar, com un espai de comunicació, diferenciació entre català i occità i distància del castellà com del francès. Però, intervingué la dictadura i aquestes perspectives foren destruïdes. El monopoli del castellà reemplaçava per gairebé quatre decennis el bilingüisme institucional i la repressió atacava sobretot les consciències —i les memòries— dels parlants.

Aquesta repressió no tenia molt èxit en un indret on una consciència col·lectiva *catalana* ja existia; tenia un terreny més acollidor en les parts del domini on la consciència estava menys desenvolupada. Això sobretot al País Valencià, on la Renaixença havia pres un caràcter molt diferent de la del Principat.

Quan es veia clarament que la dictadura no sobreviuria al dictador i que, d'altra banda, l'oposició catalanista tenia molt èxit, també al País Valencià, alguns dels adeptes del franquisme es varen convertir en *valencianistes*, defensant les diferències —lingüísticament parlant, modestes— entre valencià i català i creant contradiccions entre valencianisme i catalanisme, i dient que reprenien un valencianisme anterior, de començaments del segle xx. Aquestes defenses del valencià normalment es feien en castellà, ja que es veia clarament que darrere de tot això no hi havia un engatjament per la llengua i cultura del país, sinó el vell principi llatí del *divide et impera*. Aquestes posicions obtenien un cert èxit, degut en part a raons com les estructures agràries de bona part del país, a una certa por de la dinàmica econòmica i política del Principat, a una desconfiança en direcció a Barcelona i a les antigues contradiccions en la interpretació de la Renaixença. La posició tradicional al País Valencià de considerar el català com a llengua «baixa», comparat amb el castellà, per raons històriques, hi tenia també un paper. Malgrat la oficialitat, el valencià significava per al comú dels mortals sempre la llengua baixa i, doncs, un fre per a l'ascensió social. Discrepàncies entre persones enverinaven el conflicte. Els defensors de la unitat de la llengua no arribaven a aconseguir que la llengua i la cultura *no* es consideressin objecte de litigi. Si la primera Generalitat era bastant catalanista, les següents, dirigides pel PSOE, s'accontentaven amb una política molt poc decidida, i quan el 1994 el PP va guanyar les eleccions regionals, el tema de la llengua no va tardar a entrar novament en l'escena com un element de litigi i com un tema que el PP va poder utilitzar com a mobilitzador, contra Barcelona, contra les esquerres, contra els que «traïen» això que es designava «tradicions autèntiques valencianes». El fet que el president de la Generalitat, Zaplana, no parli català (o valencià), i que d'altra banda podia fàcilment pactar amb el Govern de Pujol per fer cessar la confrontació, si això li semblava útil, permetia de veure immediatament que es tractava sobretot d'una maniobra política i d'una instrumentalització. Però podia mobilitzar molta gent. Sembla que l'actual president de la Generalitat de València, Camps, es pren el tema més seriosament, sembla creure les coses que diu públicament. Això potser és més preocupant. Cal dir també que el PP, mentrestant, va repetir la seva victòria electoral; això vol dir que una majoria de la població comparteix les posicions lingüístiques del PP o almenys aquestes no li semblen tan importants que impedeixin una victòria del nacionalisme *espanyol*. Coneixem les institucions que es van fundar per obtenir una legitimació científica de les posicions valencianistes, cal dir amb un èxit molt limitat, perquè sembla impossible que investigadors solvents en la

seva disciplina poguessin subscriure la tesi que el valencià és una llengua diferent del català. Però, a l'interior del País Valencià i dels Països Catalans, aquesta lluita fratricida mobilitza moltes de les forces vives.²⁰

Seguint això que deia anteriorment sobre les funcions de comunicació i de demarcació i el valor comunicatiu d'una llengua, és clar que la temptativa de fragmentació del domini en dos (alguns pensen fragmentar-la en més elements encara, però amb poca conseqüència) significaria una clara victòria de les forces demarcatives i al mateix temps *una disminució efectiva del valor comunicatiu d'ambdues varietats*. Un valencià «independent» seria una llengua molt petita que no tindria gaire importància en el «mercat lingüístic» europeu.²¹ Si tenim compte tot això, es posa la qüestió si la defensa de la diferenciació del valencià no és una simple continuació de l'estratègia divisòria des de fa trenta anys, molt perjudicial per a les possibilitats comunicatives dels catalanoparlants en tots els Països Catalans. La conseqüència d'aquesta constatació podria ésser només que no es tracta de qüestions de llengües, sinó de poder, on la diferència lingüística mínima s'instrumentalitza per a canviar-la en una contradicció de classes. D'aquesta manera, la lluita lingüística conté un aspecte de lluita de classes. Una segona observació s'imposa: és molt fàcil de crear discordances, però és molt més difícil després fer-les desaparèixer. Em sembla, per consegüent, que el problema no és perquè es resolgui en un futur immediat; la situació es podria potser «calmar».

5. PERSPECTIVES PER AL FUTUR I OBLIGACIONS DE LA SOCIOLINGÜÍSTICA

Què pot fer en una tal situació una ciència que pren seriosament els seus fonaments humanístics? Realment, poca cosa. El decurs dels esdeveniments mostra que hi ha un substrat conflictiu suficientment gran per a mantenir la mobilització quan algú l'activa. D'altra banda, el conjunt d'especialistes, lingüistes, sociolingüistes, sociòlegs, etc., defensen posicions oposades, alguns, amb la voluntat de fer cessar els combats, amb concessions de forma, però aquestes no es veuen acceptades pels grups polítics i ideològics oposats. Si aquestes no renuncien a les seves estratègies divisòries, el problema no trobarà cap solució ràpida. Es poden concebre només estratègies laterals, per a desenverinar la situació i esperar que la gent a poc a poc es cansi. Em sembla que *una* estratègia seria a defugir: aquesta de convèncer, si és possible, el gran partit polític oposat al PP i a les forces valencia-

20. Cf., per a un repàs de les últimes evolucions, Max DOPPELBAUER, «Die „besetzte Sprache“ valenciano», *Quo vadis, Romania?*, núm. 25 (2005), p. 20-31.

21. Cf. LAFONT, *op. cit.*, 1978; Pierre BOURDIEU, *Ce que parler veut dire*, Paris, Fayard, 1982 (ara reprès a *Langage et pouvoir symbolique*, Paris, Seuil, 2001); Jesús ROJO, *Una llengua és un mercat*, Barcelona, Edicions 62, 1991. Hi ha altres aportacions interessants al concepte.

nistes, d'entrar en la lluita i de defensar amb els mateixos mitjans la tesi de la unitat de la llengua, a la qual «els altres» s'oposen. En aquest cas, hi hauria, per un temps llarg, una connexió estreta entre certes posicions polítiques i certes posicions lingüístiques, i això podria produir una situació com la de Grècia, on fins a la caiguda dels coronels el 1974 cada canvi de govern entrenava un canvi de política lingüística: els conservadors instal·lant la *katharevousa* com a llengua oficial, els liberals protegint la *dimotiki*. Encara que sembli difícil en la situació actual, cal actuar per una despolitització de la qüestió lingüística, almenys a mitjà termini. Això no impedeix un treball més conseqüent sobre els partits que fins ara semblen poc decidits, però un treball de convicció i no de persuasió.

Quan vaig passar últimament alguns dies al País Valencià, en 2004, tots els meus interlocutors, que defensaven tots la posició de la unitat de la llengua, es van en plànyer de fets de centralisme lingüístic català o barceloní. Ara sabem que, d'un costat, la norma fabriana és centrada sobre l'ús de Barcelona, però que Fabra reconeixia les diferències entre les varietats del català i que per això en les *Normes* de Castelló i més tard per a les Illes i Catalunya Nord foren reconegudes variants que corresponen a aquests territoris. Potser els esforços en aquesta direcció no foren suficients en una situació on avui, d'una banda, la funció comunicativa de les grans llengües augmenta dia rere dia, i això provoca als parlants de manera dialèctica a cercar funcions demarcatives en les llengües més petites, pensant que allà la demarcació podia funcionar més fàcilment. Però aquesta impressió és falsa, perquè una disminució relativa de la força comunicativa de les grans llengües no posa en perill l'existència d'aquestes, mentre que per a llengües amb relativament pocs parlants això pot ésser un perill evident. Avui, el concepte del pluricentrisme (M. Clyne) o polinomisme (J. B. Marcellesi; G. Thiers)²² —hi ha encara altres denominacions per al fenomen— ha estat tractat per certs sociolingüistes que diuen que moltes de les grans llengües tenen més d'un centre i per això tenen normes lleugerament diferents segons el país o centre. Hi ha tradicions lingüístiques que accepten difícilment aquest fet, com la francesa; n'hi ha d'altres que ho fan des de fa molt de temps sense gaire elaboració teòrica, com als països de llengua anglesa. En el domini de l'alemany veiem avui, almenys, tres normes que es desenvolupen amb diferències lleugeres sense posar en perill la intercomprensió. Em sembla que la sociolingüística del conjunt català guanyaria treballant en aquesta direcció i que el normativisme barceloní deuria obrir-se en direcció a una més gran permeabilitat de les altres varietats del català, per exemple també als mitjans com la ràdio, la

22. Michael CLYNE (ed.), *Pluricentric languages: Differing norms in differing nations*, Berlín i Nova York, Mouton de Gruyter, 1992; Ghjacumu THIERS, «Language contact and Corsican polynomial», a Rebecca POSNER i John N. GREEN (ed.), *Trends in Romance Linguistics and Philology*, vol. 5, Berlín i Nova York, Mouton de Gruyter, 1993, p. 353-370.

televisió, etc. Un espai més gran per a la varietat a l'interior de la llengua augmentaria la funció comunicativa i disminuiria els perills d'un demarcacionisme exagerat. No cal oblidar que entre els valencianistes hi ha gent de bona fe que es podria —potser— convèncer algun dia. No tots són instrumentalitzadors, hi ha també molts instrumentalitzats, i aquests no són necessàriament inaccessibles al raonament.

Sé que amb això el problema no es pot resoldre definitivament. Però potser es podrien fer passos en aquesta direcció que disminuirien les contradiccions i farien arribar la situació a un *modus vivendi* menys autodestructiu que la situació actual. La sociolingüística —i la sociologia de la comunicació— són, com totes les disciplines científiques, eines que es poden utilitzar amb preocupacions molt diferents. És clar que després d'una certa utilització d'un fet hi ha una experiència que es lliga a la memòria col·lectiva o individual i que fa que, per exemple, tal llengua sigui connotada amb tal valor. Per això no escapa a avaluacions positives o negatives, però l'honradesa dels investigadors necessitaria que cadascú avancés amb la màxima precaució en un camp minat com aquest. El que és segur és que els errors dels investigadors —encara que siguin tan honestos com vulguin— comesos alguna vegada es paguen a un preu elevat.